

Zsótér Boglárka

Változó női szerepek: munkavállalás és családi élet összeegyeztetése a fejlett országokban

(Neil Gilbert: *A Mother's Work. How Feminism, the Market, and Policy Shape the Family Life*, Yale University Press, 2008)

Aktuális kérdést vizsgál könyvében Neil Gilbert: hogyan lehet a munkavállalást és a családi életet összhangba hozni. A cím beszédes, és ezt a szerző maga is hangsúlyozza, hiszen a nők munkavállalás és anyaság közötti választását három tényező mentén vizsgálja: kapitalizmus, feminizmus és társadalompolitika. A választás lehet egyidejű és egymást követő. Az egyidejű választás azt jelenti, hogy az anyák kisgyermekük nevelése mellett hamar belépnek a munkaerőpiacra, és megpróbálnak egyensúlyt tartani a családi élet és a munka között. Az egymást követő, úgynevezett szekvenciális modellt pedig azt jelenti, hogy a nők gyermekük születése után bizonyos időt – akár több évet – otthon töltenek a háztartásban, majd csak ezután térnek vissza a munkaerőpiacra. Gilbert szerint az amerikai családpolitika elsősorban az egyidejű modellt támogatja. Kevés anya engedheti meg magának, hogy hosszú éveket otthon maradjon, vagy akár teljesen kilépjen a munkaerőpiacról, ezért legtöbbszörüknek marad a feladat: egyensúlyba hozni a gyermekvállalást és – nevelést, valamint a munkavállalást.

A könyv szerkezete jól felépített, könnyen követhető gondolatmenetet tükröz, hiszen csak a társadalmi trendek és környezet részletes bemutatása után kezdi vizsgálni a címben is említett három tényező hatását, végül pedig mindezek alapján saját javaslatait fejti ki a jelenlegi amerikai társadalompolitika kiterjesztésére vonatkozóan.

Az első részben tehát Gilbert felvázolja az 1950-es évektől bekövetkezett változásokat, és vizsgálja a változások kialakulásának okait. Az elmúlt fél évszázadban jellemzően csökkent a családméret, nőtt a válások száma, a 18 évnél fiatalabb gyermeket nevelő nők munkaerőpiaci részvétele megháromszorozódott, nőtt az egyedülálló szülők száma, valamint a házasságon kívüli együttélések aránya is. Úgy gondolja, sokkal több nő vesz részt a munkaerőpiacon, mint ahányra valójában szükség van, illetve ahányan valóban szeretnének is dolgozni. A nők munkavállalásának növekedésével párhuzamosan csökkent a termékenységi ráta, az USA-ban az 1970 és 2000 között 2,48 százalékról 2,06 százalékra, de még mindig magasabb, mint a legtöbb európai uniós országban. A társadalom számára az anyaság értéke csökkent, más értékek váltak fontossá. Az értékközvetítésben Gilbert a média szerepét hangsúlyozza, több helyen is. Az értékek és normák változását azonban nagyon nehéz számszerűsíteni, így a társadalompolitika alakítói is csak nehezen vagy egyáltalán

RECENZIO

talán nem tudják figyelembe venni az ilyen jellegű trendeket. A családi szerepek és tevékenységek nagy része áttevődött a piacra: a nők nem maradnak a háztartásban, hanem a munkaerőpiacon vállalnak munkát; a gyereknevelés az anyák kezéből a bölcsődékbe tevődik át; a háztartási tevékenységek egy részét is a piacra bizzuk különböző termékek (time-saving products) vásárlásával, valamint háztartási alkalmazottak igénybevételével. Esping-Anderson defamilizációnak nevezi azt a folyamatot, melynek során a családok feladatait a piac és az állam veszi át, így a családok megélhetése inkább külső forrásoktól függ, sem mint családjuktól, rokonaiktól.

Gilbert a jelenlegi társadalmi helyzet és az idáig vezetett változások kapcsán leírt megállapításait számos hiteles forrásból vett adattal támasztja alá. Ahol lehet, konkrét kvantitatív kutatási eredményeket ismertet. A számadatok értelmezésével azonban nem hagyja magára az olvasót, minden esetben gondosan kifejti, mit is jelenthetnek. Véleményem szerint fontos vonása a könyvnek, hogy a szerző több alkalommal felhívja a figyelmet egy általános, számos tudományágban jellemző problémára: az adatok tetszés szerinti értelmezésének lehetőségére és hibájára. A társadalmi környezeti változások vizsgálata során nem szűkíti le nézőpontját az USA-ra. Ahol módja van rá, európai adatokat is ismertet, így érzékeltetve a különbségeket és egyes jelenségek súlyát.

A módszertanilag, területileg, valamint forrás szempontjából különböző adatok szintetizálásával Gilbert átfogó képet fest. A különböző kérdések kapcsán kialakult vitákat értékítélet nélkül mutatja be, ugyanakkor empirikus kutatást nem végzett. A már meglévő kutatási eredményeket gondolja tovább. A könyv egyik alapköve egy általa meghatározott elméleti keret, melyben a nők négy ideáltípusát különbözteti meg aszerint, hogy hány gyermekük van. A 40–44 éves nőket vizsgálja, mivel náluk már nem vagy csak kis eséllyel várható újabb gyermekszülés. Gilbert kontinuumként képzelel el a választási lehetőségek tárházát, melynek egyik végén a hagyományos életstílusú nők, a másik végén pedig a posztmodernnek vannak. Középen helyezkednek el a neotradicionális és modern életstílus-csoportba tartozók, akiket egyébként nem határol el élesen, a könyv nagy részében összevonja a két típust. Tulajdonképpen így csak három csoportot jellemez tisztán:

Hagyományos (traditional): Három- vagy többgyermekes anyák, akik hisznek az anyaság erejében, így gyermekük szocializációját és a napi gondoskodást tartják elsődleges feladatuknak (2002-ben a nők 29 százaléka, 1976-ban még 59 százalék).

Neotradicionalista és modern: Egy- vagy kétgyermekes anyák, akik karrier-orientáltak, de az anyaságot is fontosnak tartják. Ők azok, akik, mivel mindent akarnak egyszerre, próbálnak egyensúlyt találni a család és a munka között (neotradicionalista: 2002-ben 35,5 százalék, 1976-ban 50 százalék; modern: 2002-ben 17,5 százalék).

Posztmodern: Független, vállalkozó szellemű nők, akik bíznak abban, hogy képesek egyedül irányítani az életüket, akár partner nélkül is. A legtöbbjük gyermektelen. Személyes sikereik a legfontosabbak (2002-ben 18 százalék).

A szerző hangsúlyozza, hogy mint minden elméletnek, ennek a kategorizálásnak is megvannak a maga korlátai, ugyanakkor kapaszkodót

nyújthatnak a lehetséges választási alternatívák és a befolyásoló tényezők elemzéséhez. Felveti a kategóriák közötti elmozdulás lehetőségét is. A kérdés, hogy valódi preferenciákat tükröz-e a nők besorolása a különböző típusokba. A legtöbb kutatás erre vonatkozóan kérdőíves megkérdezés, melyek a nők vágyaira és várakozásaira kérdeznak rá, de legtöbb esetben egyszerre több válasz is megadható. Ennek következményeként a preferenciákról, azaz a vágyak sorrendjéről nem kapunk valós képet. Egyértelmű, hogy a választásuk nem vákuumban történik, hanem számos befolyásoló tényező alakítja: például a társadalmi nyomás, az egészségi állapot, a jólét stb. A szerzőt e könyv megírása kapcsán az érdekelte, hogy a kapitalizmus, a feminizmus és az állam hogyan befolyásolják az anyaság megítélését és a választást.

Amikor a *kapitalizmus* szerepét vizsgáljuk annak a kérdésnek a megválaszolásában, hogy a nők mennyi időt investálnak a háztartásba és gyermeknevelésbe, valamint mennyit a képzésbe és munkaerő-piaci szereplésbe, akkor a racionális döntések elméletét és a költség-haszon elemzést érdemes segítségül hívnunk. Gilbert hosszasan elemzi Schumpeter álláspontját. Többször hangsúlyozza a tőle kölcsönzött „kreatív rombolás” kifejezést, és értelmezi is azt; de segítségül hívja a kérdés értelmezéséhez Gary Becker Nobel-díjas közgazdász elméleteit is. A posztmodern nők nem akarnak gyereket szülni, mert önkiteljesedésüket az üzleti életben elért sikerektől várják, illetve nem akarnak lemondani a gyermek nélküli élet szabadságáról, a magasabb elkölthető jövedelemről. Gilbert felhívja a figyelmet, hogy ennek fényében különbség van a childless és a childfree kifejezések között. A hagyományos életstílus-csoportba tartozó nők szintén nem mérlegelnek, hiszen ők a sikeres gyermeknevelésben látják a kiteljesedés lehetőségét. A kontinuum közepén elhelyezkedők esetén jöhet szóba a mérlegelés, a költség-haszon elemzés, a racionális döntések elméletének alkalmazása. A megnövekedett fogyasztás mind a gyermektelen, mind a gyermeket nevelő családokra jellemző, egy megnövekedett életszínvonal alakult ki, hiszen ami régen luxus volt, ma már alapszükséglet lett. Ezt a szintet a családok tartani akarják, ezért döntenek az anya munkavállalása mellett, így kialakul a kétkeresős családmódel. A legtöbb elemzés szerint azonban a második keresetnek vitatott a járulékos haszna. Gilbert külön részfejezetet szán a pszichikai hasznok és költségek elemzésére, több esetben említve Becker vagy Kahneman és Tversky elméleteit, eredményeit (például prospect theory). A téma szociológiai vonatkozásait sem hagyja figyelmen kívül, így a kapitalizmus tisztán közgazdasági hatása mellett Étzionira hivatkozva a szocio-ökonómiai perspektíva mellett tör lándzsát, azaz fontosnak tartja a racionális döntések és önérdékkövetés mellett a normák és értékek, az altruizmus befolyásoló hatását is.

A *feminista ideológia* elterjedésének következtében az elmúlt évtizedekben megnőtt a nők aránya a felsőoktatásban és a munkaerőpiacon, valamint nagyobb arányt képviselnek a jól fizetett, felsővezetői pozíciók betöltésében is. Mindez hozzájárult a nagyobb válási arányhoz is, hiszen a nők úgy érzik, önmaguk is tudnak boldogulni, akár több gyereket is nevelni. A feminista ideológia képviselői a munkavállalással járó hasznok közé sorolják a társas kapcsolatok kialakítását és ápolását, a munka segítségével történő önmegvalósítást, a munka pusztá élvezetét. Kétségtelen,

RECENZIO

hogy egy bizonyos réteg – a magas képzettségű nőké – valóban élvezi ezeket a hasznokat, de ez nem vonatkozik minden dolgozó nőre. Gilbert hosszasan vizsgálja, vajon valóban szüksége van-e a dolgozó nőknek arra, hogy dolgozzanak, vagy ez inkább a feminista nézeteknek köszönhető erősödő életstílus lett.

Az állam a család és a munka közötti súrlódások csökkentésére társadalompolitikai elveket és intézkedéseket vezetett be. Gilbert nemcsak azt vizsgálja, hogy mi a jelenlegi helyzet az USA-ban, hanem számos európai példát és ellenpéldát is felsorakoztat a különböző intézkedésekkel és támogatásokkal kapcsolatban. Úgy véli, az amerikai megoldások az egyidejű modellt támogatják, azaz a nők család és munkavállalás közötti egyensúlyteremtésében segítenek. Az általa férfi modellnek (male modell) nevezett munkaerő-piaci szereplés azt jelenti, hogy a férfiak az oktatásból kikerülve minél hamarabb elkezdnek munkát vállalni, a ranglétrán felfelé lépkedni, és a lehető legtovább a munkaerőpiacon maradnak. A szerző szerint a nők munkavállalása is ebbe az irányba mozdul, hiszen idejük – ha sokat fektettek be a tanulásba – többet ér a piacon, mint a háztartásban. Minél tovább dolgoznak, annál nagyobb lesz a munkahagyás költsége az esetleges gyermekvállalás során, ezért hamar visszatérnek.

Az állami intézkedések kapcsán három csoportot különböztet meg a szerző: azokat, akik hisznek a társadalompolitika pozitív hatásában, a szkeptikusokat és a hitetleneket. Miután mérlegeli a háromféle hozzáállást, valamint az európai példákat is elemzi (többször kiemeli a svéd, norvég és finn intézkedéseket), könyvének utolsó részében a társadalompolitika újragondolását, ennek keretében pedig a nők szekvenciális (egymást követő) munkavállalói modelljének nagyobb támogatását javasolja. Mindezt három cél kitűzésével alapozza meg: fontos az anyaság gazdasági értékének megállapítása, a háztartásból a munkaerőpiacra történő váltás támogatása, valamint a bizonytalanság csökkentése az otthon töltött évek alatt.

Neil Gilbert könyve összegző és szintetizáló jellegéből fakadóan hasznos olvasmány nemcsak a szociológia, hanem egyéb tudományterület – mint például a pszichológia, a közgazdaságtan, a marketingtudomány – képviselőinek is. Megismerhetünk számos nézőpontot a kapitalizmus, a feminizmus, valamint a társadalompolitika befolyásoló hatásáról pro és kontra. Annak ellenére, hogy a szerző könyvében elsősorban az amerikai helyzetet elemzi, az európai helyzetre több alkalommal is összehasonlító kitekintést tesz. A téma iránt érdeklődők a könyvet informatív jellege miatt Magyarországon is haszonnal forgathatják, hiszen a felvetett probléma itt is aktuális.